

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΙΔΡΥΓΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

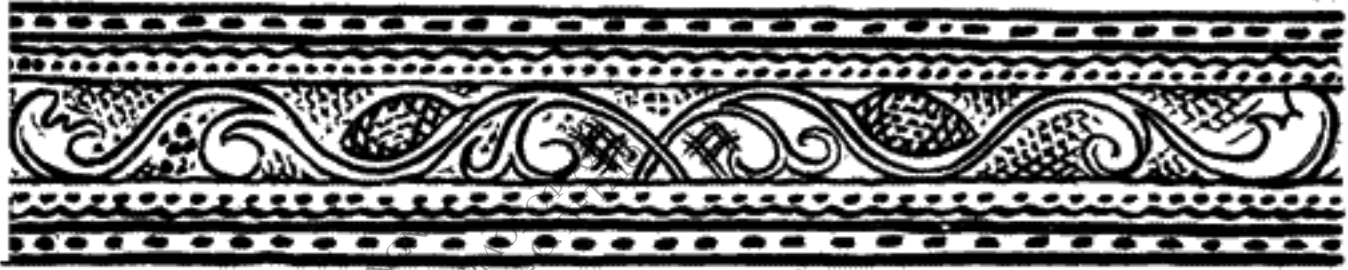
ΤΟΜΟΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΣ ΕΚΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1954

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΕΚΘΕΣΙΣ ΙΣΤΟΡΙΟΔΙΦΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΑΛΑΙΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ ΕΝ ΖΑΚΥΝΘΩ, (1907)*

Μὲ τὰ ἑσπερινὰ ἀττικά πορφυρώματα μιᾶς ἑαρινῆς ἡμέρας τοῦ περασμένου φθινοπώρου καταβασανισμένος ἀπὸ τὴν τραχύτητα μιᾶς διμήνου ἐν Κερκύρα στρατιωτικῆς ζωῆς, πικραμένος ἀπὸ τὴν ἀποτυχίαν μιᾶς περιπετειώδους ἐπιστημονικῆς ἐκδρομῆς εἰς τὰ Ἑπειρωτικὰ παράλια, ἔφθασα λιγοψυχισμένος νοσταλγὸς εἰς τὴν ἀνθόσπαρτη καὶ μυροβόλον πατρίδα τοῦ Ποιητοῦ καὶ Διδασκάλου. Ἀπὸ τὰ πρῶτα μου νεανικά χρόνια ἐκεῖνα, τὰ χρόνια τὰ χρυσὰ καὶ ὀλιανθισμένα, καὶ ἀπὸ τὰ πρῶτα ποτίσματα τοῦ νοῦ μου μὲ τοὺς στίχους τοῦ Σολωμοῦ καὶ τὰς στροφὰς τοῦ Φωσκόλου, ἐπτερύγιζε πάντοτε εἰς τὴν ψυχὴν μου τὸ γλυκύτατον ὄνειρον νὰ περάσω εὐλαβῆς καὶ ταπεινὸς προσκυνητῆς εἰς τὴν Ζάκυνθον. Ἐποθοῦσα περίεργος νὰ ἰδῶ καὶ νὰ σπουδάσω τὸν ἰδιόρρυθμον λαὸν τῆς, τὸν ἐξόχως πολιτισμένον καὶ καλλιτεχνικόν, ποῦ παθαίνεται μὲ τὰ τεχνοσκαλισμένα τραγούδια τῆς ἀγάπης καὶ γλυκομεθᾶ μὲ τὸ ἀψὺ κρασί τῆς ἀρμονίας καὶ τὰ λαμπρόηχα ἀναβρύσματα τῆς μουσικῆς. Καὶ συγχρόνως παιδί ὄνειροπλάνο ἐποθοῦσα — ἀπὸ τότε — νὰ βυθισθῶ εἰς ἀσάλευτην βέμβην ἀνά τοὺς μυρωμένους ἐκείνους ἀνθῶνας, ὅπου ὁ Κάλβος ἔδρεψε τὰς δάφνας, τὰ ἴα καὶ τὰ δροσάνθη, διὰ τῶν ὁποίων ἐπλεξεν ἀμάραντα στεφάνια εἰς μνήμην τοῦ Ἱεροῦ Λόχου, τοῦ Κανάρη, καὶ τῶν κατὰ τὸν Ἀγῶνα θριάμβων τῆς πατρίδος. Καὶ λειτουργὸς ὄρφικὸς ἤθελα — ἀπὸ τότε — νὰ κατανοήσω εἰς τοὺς Ἱεροὺς ἐκείνους τόπους, ὅπου ὁ Ὑψιστὸς Ἱεροφάντης καὶ Πλαστοργός, ὁ Πρωταπόστολος τῆς Ἰδέας, μὲ τὴν χρυσόχορδον λύραν τοῦ Πινδάρου ὕψωσε θεώρατα κ' αἰῶνα παλάτια τῆς Μεγάλης Τέχνης.

Καὶ τὸ ὄνειρον αὐτὸ — τὸ προσκόνημα τῆς Ζακύνθου — μοῦ ἐπτερύγισε διαυγές,

* Σημ. τ. «Νέας Ἑστίας». — Χειρόγραφα τοῦ 1906 καὶ τοῦ 1907, ποῦ κάνει ἐπίκαιρο τὸ περιεχόμενό τους ἢ πρώτη ἐπέτειος τῆς μεγάλης συμφορᾶς τῶν Ἰονίων νήσων.

φωτεινόν, παρήγορον κ' ἐπιτακτικόν εἰς μιαν τελείως ἀφέγγαρη νύκτα τῆς ψυχῆς μου. Λέγω νύκτα, διότι ἀληθινὰ μόνον πρὸς ἀσέληνη καὶ ἀναστρη νύκτα ἤμποροῦσε προφανῶς νὰ παραβληθῆ ἡ κατάστασις ἐκείνη, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε πέσει τὸ ἐγὼ μου μὲ τὰ φυλλορροήματα τοῦ περασμένου φθινοπώρου· τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μου ὀλως διόλου σβυσμένα· δὲν ξεχώριζε τοὺς χιλιοφειγγοβόλους ἐκείνους οὐρανοὺς ποῦ ἄλλοτε θεωροῦσε μεθυσμένος ἀπὸ μελίχρυσά ποτά· ἄρρωστος ἤμουνα καὶ ἀδιάφορος καὶ μετέωρος· ναυαγὸς ἀσύγκριτος εἰς πελάγη χρυσοσειρών καὶ πόθων. Ὁ πόνος βαθεῖα μ' ἔσφαζε, μαῦραι σκέψεις μὲ κατέκλυζαν καὶ πικρὰ ἢ ὀδύνη μὲ περιέσφιγγεν ἀπ' ὄλα τὰ μέρη· καὶ εἰς αὐτὰ τέλος προσετέθησαν ἀνέλπιστα καὶ αἱ ἐν Κερκύρα καὶ Ἑπειρῶ περιπέτεια.

Αὐτὴ ἦτο — καθὼς τὴν ζωγραφίζω ἀνωτέρω — ἡ ψυχολογικὴ μου κατάστασις ὅταν διέσχίζα γλαυκὸν καὶ ἰλαρότατον τὸ Ἴόνιον διευθυνόμενος πρὸς τὸ «ἄνθος τῆς Ἀνατολῆς». Εἶναι καθ' ὄλα εὐλογος ἡ παροιμία τῶν Ἱταλῶν *Zante fior' ai Levante* κ' εἶχε δίκαιον ὁ Paul Bourget ψάλλον :

Les fleurs de Zante en font un oasis flottant.

Τὰ πάντα κανεὶς βλέπει ἐκεῖ ἀνθισμένα, ὄλα ὠραῖα καὶ ἡρεμα, ὄλα γαλανὰ καὶ πρόσχαρα. Μαγεῖα ἀληθινὴ καὶ τελεία χαρμονὴ τὰ φυσικὰ χαρίσματα τοῦ χιλιόκαλου νησιοῦ· τὰ κρινόσπαρτα καὶ δαντελωτὰ ἀκρογιάλια τοῦ τὰ χαϊδεύει ἢ πλεονάπαλή πελαγία αὔρα· σμαραγδένια καὶ ἠλιόλουστα εἶναι τὰ νησάκια ποῦ γλυκὰ τὸ περιβάλλον· τὰ βουνὰ πράσινα μενεξεδένια καὶ γλαυκὰ καὶ με ποικίλας ἄλλας φωτοσκιάσεις· οἱ κάμποι του μὲ μεστωμένα ἀμπέλια, μ' ἐλαιῶνες συνδένδρους καὶ καρπερούς, πρασιὰς χλοεράς καὶ μυριπνόους, λευκάζοντα χωρῖα κ' ἐπαύλεις εἰδυλλιακάς. Ὠραῖος τέλος καὶ διαυγέστατος ὁ Ζακυνθινὸς οὐρανός· εἶναι κατ' ἐξο-

χὴν καὶ ὄσον ὀλίγιστοι ἑλληνικοὶ ὀρίζοντες πλοῦσιος εἰς χρώματα καὶ εἰς φωτοσύνεφα ἔχει μαργαριταρένια καὶ θακρυσμένα τὰ χαμογελάσματα τῆς αὐγῆς, γαλήνῃ καὶ ἀδρᾷ ζωγραφισμένα τὰ δειλινά, αἱματοβαμμένα καὶ βυσσινόχροα τὰ βασιλέματα καὶ τὶς βραδυῆς ἐρωτικῶς χρυσοχυμένες. Καὶ στάζει — ὁ Ζακυνθινὸς οὐρανός — ἐπάνω εἰς τὰ ῥόδα καὶ τὰ φύτρα ἐλαφροστάλακτη δροσιά, ποῦ θυμίζει τὰ τρεμουλιαστά φίλια καὶ τὰ διάφανα πετράδια.

Καὶ ἀπ' αὐτὴν ὁμῶς τὴν Ζακυνθινὴν πλάσιν θαυματοπώτεροι οἱ ἴδιοι οἱ Ζακυνθिनοὶ κάστρα καλωσύνης, ἀγάπης καὶ χαρᾶς ἢ καρδιά τοῦς ἔχουν αἰωνίως χαμόγελα, στίχους, ὠραῖα καὶ τρυφερά λόγια εἰς τὰ χεῖλη καὶ ὠραῖα ποιήματα εἰς τὴν ψυχὴν. Ἄλλωστε εἶναι φημισμένη καὶ γνωστὴ ἡ φαιδρότης, ἡ εὐγένεια καὶ τὰ ποιητικὰ ἔθιμα τῶν Ζακυνθινῶν. Μέσα λοιπὸν εἰς ἓνα τέτοιον ὑπέρκalon περιβάλλον δὲν εἶναι καθόλου παράδοξον ὅτι ἔπαυσαν νὰ με περισφίγγουν τὰ παγερά χέρια τοῦ θανάτου. Δύναμιν νέαν, νέους χυμοὺς εἰς τὴν ψυχὴν μου ἠσθανόμην ὅτι ἐνέχυσαν οἱ κόλποι τῆς φύσεως καὶ συγχρόνως ἐθυμήθηκα καὶ πάλιν τὰς ἀγαπητάς μου ἀσχολίας, τὰς ἀναδιφήσεις καὶ τὰ φιλολογικὰ κυνήγια. Καὶ εἶμαι ἀκόμη, φαίνεται, ναρκωμένος ἀπὸ τοὺς ναρκίσιους τῆς περιμορφῆς νήσου, κ' ἐνῶ πρόκειται νὰ ἐκθέσω πορίσματα παλαιογραφικῶν καὶ ἱστοριοδικῶν ἐρευνῶν, ὠμίλησα διὰ καθαρῶς ἀτομικά μου πράγματα, διὰ χαμόγελα, χρώματα καὶ λουλούδια.

Διὰ τὸν ἀσχολούμενον μὲ τὰ μεσοχρόνια καὶ νεοελληνικά πράγματα ἡ Ζακύνθος εἶναι ἀληθινὸν μουσεῖον. Τὸ ἐνετικὸν φρούριόν τῆς, ὅπου εἰς ἀρχαιοτέρους χρόνους ἐξετείνετο ἡ πόλις, εἶναι πλήρης ἐρειπίων, ἀπὸ τὰ ὅποια πολλά δύνανται ν' ἀνήκουν εἰς τὸν ΙΔ' καὶ ΙΕ' αἰῶνα. Κάτω πάλιν, εἰς τὴν σημερινὴν πόλιν, ὕφουνται πλεῖστα ὄσα μέγαρα, πολυκόσμητα καὶ καμαρωτά, φέροντα εἰς τὴν ῥάχιν τῶν αἰῶνας ὀλοκλήρους. Ἐκεῖνος ποῦ θὰ συμπληρώσῃ καὶ θὰ ἐπεκτείνῃ τὸ ὠραῖον ἔργον τοῦ στρατηγοῦ L. de Beylié ἔργον τοῦ ἀστικοῦ οἰκῆματος τῶν βυζαντινῶν — πολλὰ ἔχει νὰ σπουδάσῃ διὰ τὰ ζητήματά του εἰς τὴν Ζακύνθον. Ἀλλὰ πολὺ περισσότερο εἶναι τὸ ὕλικόν διὰ τὸν ἀσχολούμενον μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀρχιτεκτονικὴν διότι καθ' ὅλην τὴν νῆσον ἀριθμοῦνται, μόνον τοῦ ὀρθοδόξου δόγματος, 662 ἀκριβῶς ἐκκλησίαι σωζόμεναι καὶ 186 ἐρειπιωμέναι. (Πρβλ. Σ π. δ ἐ Β ι ᾶ ζ η: αἱ ἐν Ζακύνθῳ ἐκκλησίαι ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ τῶν Ἐθνικῶν φιλανθρωπικῶν καταστημάτων,

1906 ἐν Κωνσταντινουπόλει σ. 277). Ἀπλᾷ βασιλικαὶ αἱ περισσότεραὶ στολίζονται μὲ ὑπερύψηλα κωδονοστάσια καὶ μάλιστα εἰς τὴν πόλιν καὶ τὰ ἐπισημότερα χωρία. Ἐξω δὲ εἰς τὰ μετόχια διακρίνει κανεὶς γλυκοθώρητα μικρὰ ζωκλήσια, οἰκογενειακὰ συνήθως, ποῦ τὰ σκεπάζει ὀλόγυρη λευκὴ ἢ τὰ περιβάλλει τάγιόκλημα καὶ τὰ καθιστᾷ ἀκόμη γραφικώτερα ἢ γειτονιὰ μιᾶς μυριανθισμένης, ἀγράμπελης ἢ μιᾶς νυφούλας κίτριᾶς μὲ τὰ ὀλόχρυσά κίτρα τῆς. Ἐντὸς δὲ τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῶν ἐναπόκεινται πολλάκις ἀμύθητοι θησαυροὶ ἔργων τέχνης. Ἐννοῶ τὰ ξυλόγλυπτα τέμπλα, τὰ καλοκέντητα ἄμφια, τὰ ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου σκευὴ τῆς λειτουργίας καὶ πρὸ πάντων τὰς παλαιὰς καὶ οὐχὶ σπανίως ἐξόχου τέχνης εἰκόνας. Οὕτω εἰς τοὺς διαφόρους ἀνά τὴν νῆσον οἴκους λατρείας ἔχομεν διεσπαρμένα ἔργα τῶν ὀνομαστῶν ζωγράφων Ἐ μ μ α ν ο υ ἢ λ Τ ζ ἄ ν ε Μ π ο υ ν α λ ἦ τοῦ ἐκ Ρεθύμνης τῆς Κρήτης, τῶν Δ ο ξ α ρ ᾶ δ ω ν, τοῦ Π λ α κ ω τ ο ὦ, τοῦ Κ ο υ τ ο ὄ ζ η, τοῦ Κ α ν τ ο ὦ ν η καὶ τῶν ὀλιγωτέρων μὲν ὀνομαστῶν, ἀλλ' ἀξίων ἀγιογράφων Π α ἰ σ ἰ ο ὦ Κ α τ η φ ὄ ρ η, Β ἰ κ τ ω ρ ο ς Κ λ α π α τ σ α ρ ᾶ, Ἡ λ ἰ ᾶ Μ ὀ σ κ ο υ, Ν ι κ ο λ ᾶ ο υ Κ α λ ἔ ρ γ η, Ἀ π ο σ τ ὀ λ ο υ Κ ρ ι ζ ἰ ᾶ, Ἀ λ ε ξ ᾶ ν δ ρ ο υ Γ ρ υ π ᾶ ρ η, Π ἔ τ ρ ο υ Ἰ ε ρ ἔ ω ς Β ὀ σ σ ο υ κ λ. κ λ. ἔργα συνδυάζοντα ἐπιτηδεῖως τὴν βυζαντινὴν τεχνοτροπία μὲ τοὺς ποικίλους ῥυθμοὺς τῆς Δύσεως, μεγαλοπρέπειαν καὶ ἀρμονίαν εἰς τὴν σύνθεσιν καὶ ἀσθηρότητα ὡς πρὸς τὸ σχέδιον, ποῦ μᾶς παρουσιάζουν τὴν ψυχὴν τοῦ τεχνίτου γεμάτην ὠραιοπάθειαν καὶ λεπτότητα ξεχωριστὴν. Ἰδιαιτέρως ἀναφέρω ὡς ἔργα ἀσθηρᾶς βυζαντινῆς τέχνης τὰς τοιχογραφίας τῆς Παναγίας τῆς Σκοπιώτισσας, κατὰ μέρος μόνον σωζόμενας, ἔργα τοῦ 1699. Καὶ ἔχουν μὲν ἰκανῶς μελετηθῆ ὑπὸ διαφόρων τὰ ἐν Ζακύνθῳ ἀγιογραφικὰ μνημεῖα, ἀλλ' ἡ μελέτη δὲν ἔγινεν ἀκόμη τελεία καὶ κατὰ σύστημα. Κ' ἐγὼ ἐξήτασα μερικὰ ἐξ αὐτῶν καὶ λίαν προσεχῶς σκοπεύω νὰ δημοσιεύσω τὰ πορίσματά μου, συγκριτικὰ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, εἰς μερικὰ δὲ σημεῖα ἐπανορθωτικὰ ὄσον τυχὸν ἐσφαλμένως ἐγράφησαν περὶ αὐτῶν. Ἐπίσης ἀντέβαλα ἰκανὰς ἐπὶ παλαιῶν πινάκων ἐπιγραφὰς πρὸς τὰς ἐκδόσεις τοῦ κ. Δανιὴλ Οὐίην «Τῶν τελευταίων αἰώνων ἐπιγραφαὶ Ζακυνθιακαὶ» ἐν τῷ ἐπιστημονικῷ περιοδικῷ συγγράμματι Ἀ ρ μ ο ν ἰ ᾶ, Τόμ. Γ' (1902) σ. 553 κ.ε., καὶ μεγάλως ἐχάρην διὰ τὴν τάξιν καὶ ἐπιστημονικὴν ἀκρίβειαν τῆς ἐργασίας τοῦ διαπρεποῦς φιλέλληνο, διότι ἡ ἀντιβολὴ μου ἐλαχίστας καὶ σχεδὸν ἀναξίας λόγου ἀμαρτάδας τοῦ κ. Οὐίην ἐσημείωσεν.

Ἄλλ' ὁ ἀσχολούμενος μὲ τὴν γραφικὴν διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἔχει πλὴν τῶν ἀ-

1. L. de Beylié, L'habitation Byzantine. Recherches sur l'architecture civile des byzantins et son influe en Europe. Paris 1902. Supplément. 1903.

γιογραφικῶν μνημείων νά θαυμάσῃ ἐν Ζακύνθῳ καὶ νά σπουδάσῃ πληθὺν παλαιῶν ρωπογραφημάτων, πινάκων μὲ τοπεΐα καὶ μάλιστα προσωπογραφιῶν, ποὺ φιλοσκόπως κατέχουν διάφοροι οἰκογένειαι ἢ ἰδρύματα τῆς νήσου. Ἰδιατέρως ἀναφέρω ἐδῶ τὴν εἰκόνα τοῦ γνωστοῦ συγγραφέως καὶ διαπύρου φιλέλληνας Πέτρου Ἀγούστίνου Guy, ἔργον ἀξιόλογον τοῦ 17^{ου} τελευτῶντος αἰῶνος, κατεχόμενον ὑπὸ τοῦ ἀρχοντικοῦ οἴκου τῶν Κομούτων.

Ἄλλ' ἰδίως ὁ διερευνῶν τὰς μετὰ τὴν ἄλωσιν τύχας τοῦ Γένους ἢ ἀσχολούμενος μὲ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἑλληνικῆς γραφῆς ἔχει ἀπεραντὸν ἄγρῳν νά σταχυολογήσῃ. Ἐννοῶ τὸ δημόσιον ἀρχεῖον Ζακύνθου, ἰδρυθὲν ἐπὶ Ἐνετῶν τῷ 1559 καὶ περιέχων χιλιάδας πολυτιμοτάτων καὶ διασαφητικῶν ἐγγράφων καὶ καταστίχων. Τὸν θησαυρὸν αὐτὸν ἐξεμεταλλεύθη ἀρκούντως ἕως τῶρα ἡ Ἐπιστήμη. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ σειραὶ ἐγγράφων τελείως ἀνεξέταστοι. Ἐγὼ ἐκ τῶν ἀρχαϊκῶν ἐγγράφων ἐξήτασα τὰ συμβόλαια τοῦ παλαιοῦ νοταρίου Ζακύνθου Ἀλεξάνδρου Ραυτοπούλου (1504-1552). Ἦτο δὲ ἡ ἀναδύσασθαι μου σχετικῆ μὲ οἰκογενείας Πελοποννησιακῆς καταφυγούσας εἰς Ζάκυνθον κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 15^{ου} αἰῶνος. Ἐπίσης ἐσταχυολόγησα καὶ ποικίλα σταχυολογήματα ἐκ τοῦ περιφήμου καὶ ἀνεκδότου ἐν συνόλῳ χρονικοῦ τοῦ Βαρβιάνη.

Κυριώτατα ὅμως ἡ ἰδική μου ἐρευνα ἐστράφη πρὸς τοὺς ἑλληνικοὺς χειρογράφους κώδικας τῆς Δημοσίας καὶ τῆς Δημοτικῆς Φωσκολιανῆς Βιβλιοθήκης. Ἡ Δημοσία Βιβλιοθήκη — περὶ τῆς ὁποίας ἰδὲ τὸ διεξοδικὸν σημείωμα τοῦ κ. Λεωνίδου Ζῶη ἐν Ζακύνθῳ 1899 — κατέχει περὶ τοὺς 60 ἑλληνικοὺς κώδικας. Μεταξὺ αὐτῶν ὀλίγοι τινὲς εἶναι ἐξ ἐκείνων ποὺ ἄλλοτε εἶχε κτήμα καὶ περιέγραψε μάλιστα — ἀλλ' ἀτελῶς καὶ συγκεχυμένως — ὁ μακαρίτης ἀρχιεπίσκοπος Ζακύνθου Νικόλαος Κατραμῆς εἰς τὰ «Φιλολογικὰ Ἀνάλεκτα Ζακύνθου» (ἐν ἔτει 1880, σ. 156-196). Εὐτυχῶς εἶχα τὴν εὐκαιρίαν ὥστε ἡ ὑπ' ἐμοῦ καταρτισθεῖσα ἀναγραφή νά γίνῃ τελεία καὶ κατὰ τὰς σημερινὰς ἀπαιτήσεις τῆς Ἐπιστήμης. Οἱ πλέον ἀξιόλογοι κώδικες τῆς Δημοσίας Βιβλιοθήκης εἶναι οἱ ἑξῆς:

1. Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου περὶ πόλεων καὶ δήμων. Πολυτιμώτατος χάρτινος κώδιξ τοῦ 14^{ου} ἢ 15^{ου} αἰῶνος εἰς ἀρίστην κατάστασιν καὶ μὲ καλὰς γραφὰς τοῦ κειμένου.

2. Πολυμιγῆς κώδιξ τοῦ 15^{ου} αἰῶνος ἐν ᾧ περιέχονται εἰς πεζὸν λόγον καὶ αἱ «Φυσιολογίαι γραφεῖσαι παρὰ τοῦ πανιστωτάτου μητροπολίτου Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης Δαμασκηνοῦ». Ἀκολουθεῖ δὲ ἀμέσως «Ἐτέρα φυσιολογία ἥπερ οὐκ ἐγράφη παρὰ τοῦ πανιστωτάτου μητροπολίτου Ναυπά-

κτου καὶ Ἄρτης Δαμασκηνοῦ, ἀλλὰ γράφη (sic) παρὰ τοῦ μακαριωτάτου Ἐπιφανίου Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου». Οὕτως ἔχομεν ἓνα ἐπὶ πλέον κώδικα καὶ μάλιστα ἀξιόλογον διὰ τὴν κριτικὴν ἔκδοσιν τοῦ πεζολογικοῦ Φυσιολόγου, τοῦ γνωστοῦ δημοτικοῦ κειμένου.

3. Ἐτερος πολυμιγῆς κώδιξ τοῦ 15^{ου} αἰῶνος περιέχων καὶ μερικὰ βυζαντινὰ ἀνέκδοτα κείμενα ἄξια πολλῆς προσοχῆς, περὶ ὧν ἄλλοτε.

4. Περγαμηνὸς κώδιξ τοῦ 15^{ου} αἰῶνος περιέχων τὰς ἐπ' ἐκκλησίας ἀναγνωσκομένας περιτοκὰς τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, γραφεῖς ὑπὸ τοῦ βιβλιογράφου Ἰωάννου Ρόσου τὸ ἐπίκειν (βλ. B. Montauson, Palaeographia Graeca, ἐν Παρισίοις 1708, σ. 101. «Πανδώραν», τόμ. Η', 1857-1858, σελ. 548. V. Gardthausen, Griechische Palaeographie. Ἐν Λειψία, 1879, σελ. 326, κ.έ. — Ν. Κατραμῆν, ἐνθ' ἄνωτέρῳ, σελ. 197 κ.έ.). Ἡ δὲ Δημοτικὴ Φωσκολιανὴ Βιβλιοθήκη — δημοῦργημα κατὰ μέγα μέρος τῆς δραστηριότητος τοῦ μακαρίτου Σπυρ. Δὲ Βιάζη — εἶναι ἰδρυμένη εἰς τὴν μικρὰν ἐκείνην οἰκίαν, ὅπου ἐγεννήθη ὁ Οὗγος Φώσκολος. Εἶναι σχεδὸν ἡ μόνη ἀξιοπρεπὴς καὶ συστηματικὴ δημοτικὴ βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος, ἀριθμοῦσα ἐντυπα μὲν βιβλία ὑπὲρ τὰς 6000, ἀρκετὰ δὲ πρὸς τούτους ἑλληνικὰ καὶ ξενόγλωσσα χειρόγραφα καὶ ἐγγραφα. Ἡ ἐφορὰ τῆς προοδευτικῆς αὐτῆς βιβλιοθήκης ἔκαμε τὴν ἐξόχως κολακευτικὴν δι' ἐμὲ ἐξαιρέσιν νά μοῦ παραχωρήσῃ κατ' οἶκον τοὺς ἑλληνικοὺς κώδικας πρὸς μελέτην. Ἦσαν δὲ 32 ὅλοι οἱ ἑλληνικοὶ κώδικες τῆς Φωσκολιανῆς βιβλιοθήκης. Ἐδῶ ἀναφέρω τοὺς ἀξιολογωτέρους κώδικας ἐξ ἐκείνων, οἵτινες ἐφυλάσσοντο εἰς τὸν οἰκίσκον τοῦ ποιητοῦ τῶν Τάφων.

1. Κώδιξ χάρτινος τοῦ 15^{ου} αἰῶνος, περιέχων, δυστυχῶς ἀκέφαλον, τὸν βίον τοῦ Βασιλάμου καὶ Ἰωάσαφ, τὴν περιώνυμον δηλαδὴ θρησκευτικὴν μυθιστορίαν τῶν Μέσων αἰῶνων, τὴν ἀποδιδομένην συνήθως, πλην ἐσφαλμένως, εἰς τὸν Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνόν.

2. Κώδιξ χάρτινος τοῦ 17^{ου} αἰῶνος περιέχων τὸ τυπικὸν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μονῆς τοῦ Παντοκράτορος Χριστοῦ, τῆς καθιδρυθείσης ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Κομνηνοῦ τῷ 1136. Εἶναι ἀντίγραφον ἐκ τοῦ ἀρχεγράφου, τὸ ὁποῖον κατέταξα ὑπ' ἀριθ. 26 καὶ περιέγραψα εἰς τὸν κατάλογόν μου τῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς μονῆς τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου. Ὁ Ζακυνθινὸς αὐτὸς κώδιξ εἶναι ἤδη γνωστὸς ἐξ ἀνακοινώσεως τοῦ κ. Ρ. Βεζοβραζοῦ ἔγω ὁμῶς κ' ἐγὼ νάνακοινώσω ἐνδιαφερούσας περὶ αὐτοῦ εἰδήσεις. (βλ. Νίκου Α. Βέη, Ἐκθεσις παλαιογραφικῆς καὶ ιστοριοδικικῆς ἐκδρομῆς εἰς τὴν ἐπαρχίαν Καλαβρυτῶν, «Παναθήναια», τόμ. Θ', 1904-1905, σελ. 139).

3. Κώδιξ περιέχων ἰταλικά καὶ ἑλληνικά ἐγγραφα τοῦ ἔτους 1806 ἀπευθυνόμενα κατὰ τὸ πλεῖστον πρὸς τὸν πρύτανιν εἴτε πρόεδρον Ἰθάκης Ἰωάννην Κουερίνην. Ἀντίγραφα αὐτοῦσια τὰ πλεῖστα τῶν ἐγγράφων αὐτῶν, καθ' ὅσον ἀναφέρονται εἰς, γνῶριμα πρό-

σωπα τῶν ἀρματολικῶν χρόνων, π. χ. εἰς τὸν Γεώργιον Βαρνακιώτην, τὸν Μητξον Κοντογιάννην, τὸν Δίπλαν, τὸν Δημήτριον Ἴσκον κλπ. κλπ.

4. Κώδιξ τῆς Ζακυνθίνης ἐκκλησίας τοῦ Ἀγ. Ἀντωνίου τοῦ Ἀντοίτση περιέχων πράξεις τῶν ἐτῶν 1756 - 1814.

5. Κώδιξ περιέχων τὴν ὑπό Ἀγγέλου Σουμμάκη διήγησιν εἰς ῥεμπελιόνε τῶν ποπολάρων, ἤγουν τοῦ λαοῦ τοῦ νησίου τῆς Ζακύνθου, ὅπου ἔγνε εἰς τοὺς 1628. Κ' ἔχει μὲν ἐκδοθῆ τὸ κείμενον αὐτὸ ὑπὸ τοῦ Κ. Ν. Σάθα: Ἑλληνικά Ἀνέκδοτα. Τόμ. Α'. Ἐν Ἀθήναις 1867 σ. 157 - 193, ἀνατυπωθέν καὶ εἰς ἴδιον τεύχος μετὰ προλεγομένων ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν: Τὸ ἐν Ζακύνθῳ ἀρχοντολόγιον καὶ οἱ ποπολάροι ὑπὸ Κωνσταντίνου Σάθα. Ἐν Ἀθήναις 1867, ἀλλ' ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος κώδιξ θὰ μᾶς χρησιμεύσῃ διὰ μίαν νέαν κριτικὴν ἐκδοσιν. Δι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον ἀντέβαλα τὸ ἔντυπον κείμενον πρὸς τὸ τοῦ κώδικος, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει ἱκανὰ πλεονεκτήματα.

6. Κώδιξ τῆς Ὀκτωήχου τοῦ ΙΖ' αἰῶνος μετ' ἐνδιαφέροντα χρονολογικὰ σημεῖωματα περὶ θεομηνιῶν ἐν Κρήτῃ.

7. Κώδιξ περιέχων ποικίλα ἐνδιαφέροντα χρονολογικὰ σημεῖωματα καὶ μάλιστα περὶ τῶν πολεμικῶν κινήσεων τοῦ Φραγκίσκου Μοροζίνη κατὰ τὰ ἔτη 1684 - 1686.

8. Κώδιξ μετ' στίχους ἀδήλου τινὸς διὰ τὴν ναυμαχίαν τοῦ Ναυαρίνου καὶ μετ' δημοτικὰ δίστιχα.

9. Κωδίκελλος, γραφεὶς κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα, περιέχων πολύτιμον ὑπόμνημα περὶ μεταναστεύσεως Ἀθηναίων τινῶν εἰς Πελοπόννησον καὶ μετὰ ταῦτα εἰς Ζακύνθον ἀρχομένου τοῦ ΙΕ' αἰῶνος. Τὸ ὑπόμνημα τοῦτο ἐδημοσιεύθη ἤδη ὑπὸ τοῦ κ. Σπ. Δε Βιάζη ἐν τῇ Κυψέλῃ, περιοδικῷ Ζακύνθου, ἔτος Γ', φυλλ. ΙΖ' ἀριθ. 41 (τῇ 30 Ἰουνίου 1886), καὶ ὑπὸ Ν. Ι. Σολωμοῦ ἐν τοῖς Μνημείοις τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων τόμ. Β' σ. 154 κ. ἐ., ὅθεν καὶ ἐν Θ. Ν. Φιλαδέφω, Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Τόμ. Α'. Ἐν Ἀθήναις 1902 σ. 139 κ. ἐ. ἀλλ' ἐξ ἄλλων προήλθον πάσαι αἱ μέχρι τοῦδε ἐκδόσεις ἀντιγράφων.

Ἐκ δὲ τῶν ἐγγράφων τῆς Φωσκολιανῆς βιβλιοθήκης ἀντέγραψα αὐτούσια πρὸς ἐκδοσιν τὰ ἀκόλουθα Πατριαρχικὰ γράμματα:

1. Ἰερομίου Α' ὑπὸ χρονολογίαν 1544 μηνὶ Ἀπριλίῳ, περὶ τῆς Ζακυνθίνης ἐκκλησίας τοῦ Ἀγ. Νικολάου τοῦ Μόλου. Συνοπογράφονται καὶ 12 ἀρχιερεῖς. Εἶναι δὲ μετάφρασις τοῦ ἀρχιερέως σιγίλλου εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς.

2. Τιμοθέου Β' καὶ τῆς περὶ αὐτὸν συνόδου πρὸς τὸν πρωτοπαππᾶν Κορυφῶν Γρηγόριον Φλωρον. Ἄνευ ῥητῆς δηλώσεως ἔτους.

3. Ἰωαννικίου Β' πρὸς τὸν πρωτο-

παππᾶν Ζακύνθου Εὐστάθιον Λογοθέτην. Φέρει χρονολογίαν 1648, Ἀπριλίου 9.

Καὶ πάντοτε θὰ ἐνθυμοῦμαι, κάπως μὲ ξεχωριστὴν συγκίνησιν, τὴν ἐργασίαν μου ἐπὶ τῶν χειρογράφων τῆς Φωσκολιανῆς βιβλιοθήκης διότι φιλικώτατα συνομιλιῶν μετὰ αὐτὰ ἐπέρασα συνεχεῖς παννυχίδας ὑπὸ τὸ ἀμυδρὸν φῶς μιᾶς παλαιᾶς αἰωνοβίου καὶ μόλις συγκρατουμένης ἐνετικῆς λυχνίας, ποῦ μετὰ τὸ ἀρχαιοπρεπὸν ἀκάνθινον σχῆμα τῆς διηγείτο εἰς τοὺς κατανοοῦντας τὴν ἄφωνον τῆς παλαιότητος γλώσσαν ὄλην τὴν ζωὴν ποῦ ἐφώτισε, ὄλην τὴν χαρὰν ποῦ ἐζωντάνευσε καὶ ὄλην τὴν θλίψιν ποῦ ἐπαρηγόρησε. Καὶ προσήλωνα ἐπὶ τῶν κιτρινισμένων χαρτιῶν τὸ βλέμμα καὶ μετὰ συνέπαιρναν οἱ ἀτμοὶ πολυκαιρινῶν ἀναμνήσεων ἕως οὗ μ' ἐξυπνοῦσεν — ἐπικαιρὸς τῆς Ζωῆς ἀντίλαλος — τὸ τραγούδι πλαντασμένου ἀπὸ πόθον τραγουδιστοῦ, ποῦ συνώδευε μετὰ τῆς κιθάρας τὸ στέναγμα θεολάλητον ὕμνον πρὸς τὴν ποθοκρατόρισσαν ὀνειρευόμενος νὰ προβάλλῃ ἀπὸ τὰ παράθυρα δειλά-δειλά — σάν τοῦ κυπαρισσοῦ τ' ἀνέμισμα — ἡ λυγερὴ ἐρωτοδέσποινα.

Μὲ πρώτην εὐκαιρίαν σκοπεύω νὰ μεταβῶ καὶ πάλιν εἰς τὴν Ζακύνθον. Διότι ἀφ' ἐνὸς μὲν θέλω νὰ συντάξω τὸν κατάλογον τῶν χειρογράφων τῆς Μονῆς τοῦ Ἀγίου Γεωργίου τοῦ Κρημνῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ περιέλθω τὴν νῆσον πρὸς συλλογὴν γλωσσικοῦ καὶ λαογραφικοῦ ὕλικου. Ἡ Ζακύνθος παρ' ὅλας τὰς γενομένας ἕως τῶρα ἐργασίας, ἐξ ὧν πρωτεύουν αἱ τοῦ Ἀρχιδουκὸς τῆς Αὐστρίας Σαλβατόρ', κρύπτει ἀκόμη πολυτιμώτατα γλωσσικά καὶ λαογραφικὰ μνημεῖα. Κατὰ τὴν περασμένην μάλιστα διαμονὴν μου εἰς τὴν νῆσον τὰ ὠχρόλευκα χεῖλη μιᾶς δυστυχισμένης κόρης τοῦ λαοῦ μου ἐχάρισαν ἀρκετὰ τραγούδια καὶ δίστιχα τῆς ἀγάπης — ἐκλεκτὰ λουλούδια τῆς Δημοτικῆς Μούσης — καὶ μοῦ διηγήθησαν θρύλλους καὶ παραδόσεις, ὅπου φαίνεται τελείως ἀποκρυσταλλωμένη ἡ ἔθνηκῃ μας Ψυχὴ. Κ' ἐπειδὴ ὁ λόγος περὶ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ ὕλικου εὐχαρίστως σημειῶνω ὅτι κατὰ τὴν διαμονὴν μου εἰς τὴν νῆσον εἶχα τὴν καλὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐξετάσω κ' ἓνα διεξοδικὸν γλωσσάριον τῆς Ζακύνθου, μετὰ παραρτήματος περιέχοντος ζῶντα γλωσσικά μνημεῖα, καταρτισμένον ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Ἀνδρέα Γαίτα, λογίου καὶ φιλοσοφίας πολιτευομένου. Καὶ συνιστῶ εἰς τὴν Γλωσσικὴν Ἐταιρείαν Ἀθηνῶν τὴν ταχεῖαν ἐκδοσιν τοῦ Γλωσσαρίου τούτου, καθ' ὅσον οὕτω θ' ἀποκαταστήσωμεν διὰ παντός μέγα μέρος τοῦ ἀνεκτιμητοῦ γλωσσικοῦ θησαυροῦ τῆς νήσου.

I. Zante. Τόμ. Α'-Β', 1904 κ.ἐ.

Αυτά εἶχα ν' ἀνακοινώσω περὶ τῶν ἱστοριοδιφικῶν καὶ παλαιογραφικῶν ἐργασιῶν μου ἐν Ζακύνθῳ. Καὶ τὰ γράφω — τὸ διακρίνει ἄλλωστε τὸ πρᾶγμα ὁ ἀναγνώστης — ὑπὸ τὸ κράτος ἀνεκφράστου νοσταλγίας πρὸς τὸ Ἄνθος τῆς Ἀνατολῆς.

Καὶ τελευταῖον: Ὁμολογῶ, ὅτι θὰ ἦτο ἀδικαιολόγητος παράλειψις καὶ παραδειγματικὴ ἀγνωμοσύνη νὰ μὴν εὐχαριστήσω καὶ ἀπ' ἐδῶ ὅλους τοὺς Ζακυνθίους ἐκείνους ποὺ τυχόν ἔδειξαν ἐνδιαφέρον διὰ τὰς ἐρεῦνας μου. Ἰδιαιτέρως δὲ πρέπει νὰ ἐκφράσω τὴν εὐγνωμοσύνην μου πρὸς τοὺς καλοὺς φίλους καὶ συναδέλφους κ.κ. Λεωνίδα τὸν Ζῶην καὶ Α. Μπισκίνην, τὸν ἔφορον τῆς Δημοσίας Βι-

βλιοθήκης κ. Κωνσταντῖνον Σιγοῦρον καὶ τὸν βιβλιοφύλακα αὐτῆς κ. Ροβέρτον Κιβωτόν, καὶ πρὸ πάντων πρὸς τὸν ἐρευνητικώτατον καὶ μετριοφρονα σοφόν, καὶ ἀγαπητόν μου συνεργάτην κ. Σπυρίδωνα Δεβιάζη. Τὴν καλωσύνην καὶ τὴν στοργὴν τῶν οὐδέποτε θάλησμονήσω, ὅπως ἐξ ἄλλου πάντοτε θὰ κρατῶ ζωηράν εἰς τὸν νοῦν μου τὴν εἰκόνα τῆς ὡραίας πατρίδος τῶν, εἰκόνα πλαισιουμένην μὲ ἀνθισμένες μυρσίνες, μεστίχους τῆς Ἀγνώριστης καὶ τῆς Ξανθοῦλας, καὶ μὲ ἀκτίνες χρυσῶν ἡμερῶν.

Ἐπὶ τοῦ «Δελφίνου» 14 Δεκ. 1906
— Ἐν Ἀθήναις, 28 Φεβρ. 1907.

ΝΙΚΟΣ Α. ΒΗΣ (BEES)
τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

ΕΝΑΣ ΤΑΦΟΣ ΣΤΟ ΔΑΣΟΣ

*Ἀνώνυμος σταυρὸς στὸ ἔρημο δάσος,
στὸ χῶμα ποὺ τὸ φούσκωσε ὁ θυμὸς
φλόγας θαμμένης νοῦ, καρδιάς ἀνθρώπου
καὶ τοῦ κορμιοῦ του ποὺ ἦταν τόξον φῶς!*

*Πουλιὰ στὰ πηχιά δέντρα, δὲ λαλοῦνε
γιατ' εἶναι σκοτεινὲς οἱ φυλλωσιές·
καὶ τοῦ διαβάτη ἢ συλλογιά μπλεγμένη
στὸ πικρὸ τώρα τοῦ νεκροῦ, στὸ χιτῆς...*

*Χρυσὴ ψυχὴ τοῦ ἡλιου ποῦ πλανιέσαι ;
Τῆς κοινωνίας ποῦ εἶναι ἡ ζεστασιά ;
Μοναχικὸς ὁ τάφος τοῦτος μοιάζει
σὴ σκυθρωπὴ τοῦ δάσους ἐρημιὰ,
λίγνο μ' ἓνα παιδί παρατημένο
ποὺ τὸ πονῶ ὡς νὰ τόχω γεννημένο.—
Φύγε, μοῦ λέει τ' ὀλόγυρο μαράζι..
Μεῖνε ! ἱκετευτικὰ τὸ μνῆμα κράζει.*

*Στὸν τάφο τὸν ἀνώνυμον ἀπάνω
χαϊδεντικὰ τὸ χέρι μου ἀκουμπῶ.
Ζεστὸ τὸ χῶμα σὰν ψυχὴ, σὰν σῶμα,
κ' ἡ ἀπαλάμη μου ἀκούει ἓναν παλμό...*

ΚΛΕΑΡΕΤΗ ΔΙΠΛΑ — ΜΑΛΑΜΟΥ